

Георгій КОЖОЛЯНКО,
Міхаела БУРЛА

РІЗДВЯНІ СВЯТА МОЛДАВАН ТА РУМУНІВ БУКОВИНИ: ДО ПИТАННЯ ВИТОКІВ СВЯТКУВАНЬ

Різдво займає центральне місце не тільки у зимовому циклі свят, але в усій календарній обрядовості. За своїм значенням воно майже не поступається Великодню. За зовнішньою формою воно є християнським, однак коріння багатьох обрядів є язичницького походження. Зрозуміти символіку різдвяної обрядовості допомагає порівняльно-історичний аналіз, оскільки у багатьох народів у давні часи на зимовий період припадали аналогічні обряди. Календарний цикл свят у всіх народів завжди був тісно пов'язаний із циклічними змінами у природі, що в кінцевому підсумку й зумовило подібність обрядів у різних етносів. Як відзначав молдавський дослідник Ю. Попович, народи північної півкулі – від Американського континенту до Індії, від Скандинавії до Екваторіальної Африки – з прадавніх часів святкували «народження» своїх божеств в останні дні грудня [5, с. 115]. Звичайно, це не випадковість і не наслідок безпосередніх контактів та запозичень, хоча траплялося й таке. Очевидно, всі ці урочистості були пов'язані із зимовим сонцестоянням, яке припадало на останню декаду грудня і являло собою поступове зменшення тривалості ночі й повільне, але невпинне збільшення дня. В цьому природному явищі вбачали відродження сонця, яке несло надію на швидше настання весни. Ця обставина й пояснює аграрне забарвлення багатьох обрядів, пов'язаних із цим святом.

Так, єгиптяни вірили, що бог Гор, син Ісіді та Осіріса, був зачатий у березні, а народився в кінці грудня. Відомо, що в Олександрії в ніч з 24 на 25 грудня відбувалися урочисті процесії, на яких обов'язково фігурувала статуя діви з немовлям, тобто Ісіді з Гором [8, с. 347]. До речі, ця композиція пізніше й стала прообразом християнської Діви Марії. Згідно з грецькими міфами, Діоніс був народжений також 25 грудня [9, с. 127-128]. Цей міфічний образ явно не грецького походження. Народження іранського Мітри, цієї антропоморфної іпостасі сонця, теж відзначалося 25 грудня [10, с. 53-54]. У римлян цілий тиждень з 17 по 23 грудня проходив під знаком Сатурналія, який був пов'язаний з обожненням бога посівів Сатурном і його дружиною Ож,

яка уособлювала плодючість землі. Ці святкування були наповнені веселощами і розвагами, під час яких стиралися всі майнові та соціальні відмінності між людьми. Тільки тиждень розділяв Сатурналії і Календули – таке ж веселе свято, яке відзначалося у перші дні січня і було присвячене богу Янусу, з двома обличчями [5, с. 117]. У період Римської імперії дуже популярними стають, у зв'язку із включенням до складу держави східних провінцій, східні культи, зокрема перського бога сонця Мітри. Його день народження, як ми вже зазначали, святкувався з 25 грудня. Свято народження сонячного бога Мітри мало державний характер і відзначалося навіть у найбільш віддалених провінціях. Так, у III ст. н.е. культ Мітри вважався популярною течією Дакії, тобто на території сучасної Румунії [11, с. 228].

Отже, у різних народів результатом тисячолітніх спостережень за природою стали міфи про народження сонця (у римлян), яке християнські ієрархи IV ст. ототожнили з народженням Христа (*dies natalis domini*). Богослови сходу і заходу відвели сонцю роль символу Ісуса Христа, якого вони оголосили новим сонцем справедливості і порятунку.

Таке накладання язичницького і християнського свята створило сприятливе підґрунтя для народження поєднаних форм. На цьому фоні стає зрозумілим, що і в різдвяній обрядовості румунів та молдаван XIX – поч. XX ст. простежуються історичні нашарування різних епох – аграрні язичницькі культи і побудовані на їх основі, частково переосмислені й трансформовані в дусі монотеїстичної релігії культи християнські, місцеві традиції і запозичення, які стали наслідком прямих або опосередкованих етнокультурних контактів. Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу різдвяної обрядовості, слід дещо сказати про етимологію назви Різдво. Майже по всій Європі розповсюджена християнська назва Різдва – *Craciunul* (9 день народження Христа). Очевидно, звідси походить саме слово **Craciun** (лат. термін *creatione*).

Як і у більшості європейських народів, у молдаван різдвяне свято, за народними уявленнями, вважалось чарівним часом, коли пробуджувалась і ставала особливо небезпечною всіляка нечиста сила: відьми, чорти, злі духи тощо [1, с. 2-3]. Найбільшу небезпеку, з точки зору забобонного селянина, становили вечори і ночі напередодні Різдва, Нового року, Хрещення, саме тоді й виконувалися головні урочисті і захисні процедури та обряди.

Різдву завжди передували серйозні приготування, в які включались усі працездатні члени родини. Особливо багато роботи випадало на плечі жінок. Вони прибирали в хаті: обмазували свіжою глиною долівку, білили стіни, стелю, піч, мили лави і столи, посуд і всяке на-

чиння тощо. На час свят з хати виносили все, що стосувалося буденної жіночої роботи (гребені, днища, мотвила, веретена, починки, клубки тощо). Перед Різдвом обов'язково прали білизну і чистили одягу. Ті, хто мав можливість, купували або шили до Різдва новий одяг, прагнувши зустріти свято в обнові. Привести все до ладу у господарстві, на подвір'ї і в господарських приміщеннях, заготувати корм для худоби і дрова – було обов'язком чоловіків [1, с. 5-6].

Святкування Різдва розпочиналося вже увечері 24 грудня (за новим стилем 6 січня). В обрядовості Святвечора відігравала певну роль християнська символіка й атрибутіка, але саме родинне свято мало переважно народний, а не церковний характер, про що свідчать, зокрема, язичницькі за своєю суттю звичаї та обряди.

24 грудня не їли нічого до вечора, доки не з'являлася перша зоря на небі, оскільки вірили, що її поява знаменує собою народження Ісуса Христа. Сама підготовка до святкової вечері носила урочистий характер і розгорталась як справжній ритуал. У румунів в основі багатьох звичаїв, які побутували напередодні Різдва, лежала ініціальна магія (магія першого дня), що була пов'язана з народними віруваннями в існування особливих днів, які могли визначати долю всього року. Розглянемо деякі приклади. Щоб прожити весь рік у злагоді, на Святвечір і Різдво не можна було лаятись, сперечатись, карати дітей тощо. Народні звичаї вимагали напередодні Різдва забути всі кривди і зберігати хороший настрій. До свят намагалися повернути усі борги і навпаки – в святкові дні нічого не позичати, вірячи, що це призведе до бідності [1, с. 5].

З днем Різдва в молдаван були пов'язані деякі прогнози й ворожіння, які є переважно аграрного і сімейного характеру. Так, наприклад, вважалось, що якщо зварена кутя виходила з верхом, то це віщувало багаті стоги сіна, а зоряна ніч перед різдвом обіцяла врожайний рік. За розміром стеблини сіна, яку виймали з-під святкової скатертини, визначали, кому судився вік довгий, а кому короткий [1, с. 10].

Важлива роль в обрядах і звичаях Святвечора належала столу, за яким збиралася вся родина. В інтер'єрі молдавського народного житла у давнину стіл виконував функцію своєрідного домашнього жертівника. Загальнопоширеним був звичай класти на стіл соломі або сіно, яке покривали скатертиною [1, с. 9]. Широке використання соломі або сіна на Різдво в народі пов'язувалося із біблійською легендою про народження Христа в яслах на сіні.

Молдавани, як і українці, готували до Святвечора значну кількість страв, використовуючи при цьому майже всі наявні у господарстві продукти. При цьому повинна була дотримуватися тільки одна вимога: всі страви мають бути пісними, оскільки 24 грудня (6 січня) було

останнім днем 40-денного Пилипівського посту, що передував Різдву [6, с. 45]. Різноманітна і багата їжа в цей день, за народними уявленнями, повинна була забезпечити добробут людей у наступному році [1, с. 2]. Тому навіть найбідніший селянин докладав усіх зусиль, щоб зустріти свято якнайкраще.

Різдвяна ритуальна їжа у молдаван зберегла архаїчну простоту у відборі страв і в способах їх приготування. Головне місце в обрядовій трапезі займали калачі різної форми і специфічного призначення. Із першого тіста виготовляли особливий калач, який мав нагадувати цифру вісім. В окремих випадках пекли ще один калач, що означало початок свята. Напередодні Різдва, після заходу сонця їх вішали на цвях на східній стіні хати і тримали там до весни. Весною ж перед оранкою їх знімали, обкурювали і, ламаючи на шматки, розкидали по полю [5, с. 127]. Іноді віддавали волам після оранки, «щоб вони були здоровими» [10, с. 65]. Як бачимо, калач, спечений під час свята Craciun, мав магічний вплив, пов'язаний тим, щоб викликати і посилити родючість землі, врожай злакових культур, захистити худобу від хвороб. Магічне значення приписувалося навіть решткам ритуального тіста, з якого випікалися різдвяні калачі. Так, господиня відкушувала дев'ять шматочків тіста. Їх висушували і зберігали тривалий час, вважаючи, що коли можна лікувати шлункові хвороби у людей і тварин.

До Різдва виготовляли й інші калачі круглої форми, які називалися «colacii de Craciun» (різдвяні калачі), «colacii lui Craciun» (калачі Кречуна), «jemna» і т.д. На Буковині говорять, що вони «круглі як сонце і місяць» [1, с. 12]. Виготовлялись вони з чотирьох, шести або восьми джгутів тіста, іноді їх прикрашали.

Вже готові калачі розкладали на стіл, але ця дія не мала загальноприйнятих стандартів. В одному випадку на кожний кут стола ставився один калач. В іншому ж випадку в східному розі стола клали чотири калачі, один над другим, а в центрі столу передбачалося класти два калачі [1, с. 11]. Сьогодні вже важко з'ясувати, чому така перевага надавалася східному кутку стола. Це ще раз доводить той факт, що ми маємо справу з традицією, зміст якої не дійшов до нашого часу. Можливо, східний кут стола мав символізувати схід сонця, з яким дуже тісно була пов'язана різдвяна символіка.

В тому випадку, коли калачі ставились у центрі стола, зверху на них клали миску з кутею [6, с. 48]. Викликають інтерес і калачі, сплетені із шести або восьми джгутів тіста [10, с. 65]. Як і решті, їм надавали круглої форми з невеликим отвором посередині. До речі, кругла форма теж повинна була символізувати сонце. Кожний калач мав ритуальне призначення. Так, один калач у різдвяний ранок відносили хрещеному батькові на знак особливої поваги та вдячності. Другий

калач дівчина дарувала своєму нареченому, коли він приходив колядувати, а третій з'їдала уся сім'я на початку ритуальної трапези під час Святвечора.

Кількість страв, які готувались на Святу вечерю, могла коливатись від семи-дев'яти до дванадцяти. До їх складу входили: калачі, капуста, боби або квасоля, сушені фрукти, смажена риба, плачинта (шар тіста, перекладений картоплею з цибулею), пиріжки, варені або смажені гриби, галушки (своєрідна плачинта, яка виготовляється з іншою начинкою: капустою, цибулею або маком, вино і «coliva» (рум. назва куті – вареної пшениці, заправленої медом, тертим маком, горіхами) [1, с. 4]. Серед цих страв деякі були обов'язковими, а саме кутя, квасоля, калачі, сушені фрукти. За віруваннями селян, кожен продукт, який використовували під час вечірньої трапези, мав певне символічне навантаження і наділявся магічними властивостями. Так, боби означали ситість у майбутньому, смажена риба мала оберігати людину від лихорадки або білої гарячки, сушені фрукти мали заспокійливі властивості [8, с. 272]. Особливу роль в обрядовій їжі відігравав часник, що, за повір'ям, забезпечував здоров'я і був оберегом від злих сил [1, с. 13].

Обрядовим стравами Святвечора було прийнято ділитися з худобою. Той, хто мав пасіку, підгодовував у цей день бджіл медом. Усе це мало не лише утилітарне, а й магічне значення, оскільки повинно було сприяти, як вважалося, успішному веденню господарства.

Ніхто не сідав за стіл, доки господиня не обійде три рази навколо хати з кутею в руках, щоби дім завжди бут таким багатим і ситим, як зараз. Ритуальна вечеря починалася із запаленням воскової свічки, яку вставляли в спеціальне заглиблення обрядового хліба – «кречуна» (рум. «scasuna»). Першу ложку куті господар кидав на підлогу, стелю або у вогонь [10, с. 72]. Очевидно, у кожному конкретному випадку магічна дія була підкорена певній меті. Часточки куті, які прилипали до стелі чи підлоги під час цієї обрядової дії, збирали жінки і віддавали їх тваринам або кидали у поле [10, с. 74]. В іншому випадку пшеницю клали під вулики, примовляючи при цьому: «Будьте такими ж плодючими, як ця пшениця» [10, с. 72]. Очевидно, ці магічні дії спрямовані на забезпечення родючості землі та плодovitості тварин.

У цьому плані дуже характерними є елементи обрядовості, що спостерігаються у гуцулів. У них краще збереглися магічні формули, пов'язані з кутею. Господар тричі набирає ложкою кутю і кидає її до стелі. При цьому, кожний раз він супроводжує цю дію окремим магічним звертанням. Так, у перший раз він бажає, щоб ягнята і овечки так стрибали від землі до стелі, як і ця пшениця. Друга і третя магічні формули пов'язані із побажаннями прудкості телятам та успішного роїння бджіл [3, с. 60-62]. Безумовно, що аналогічні обряди існували

і в румунів, але етнографічний матеріал вже їх не фіксує, а в гуцулів завдяки географічному фактору вони збереглися значно краще.

Як бачимо, всі страви Святвечора були пісними, оскільки в цей день закінчувався Пилипівський піст. На другий день, тобто на саме Різдво, вже дозволялося вживати скоромну їжу, серед якої домінували страви із свинини. З цією метою напередодні Різдва різали свиню. На сьогоднішній день ця дія носить часто утилітарний характер, а для давніх людей вона супроводжувалась певними магічними обрядами. Очевидно, домінування свинини серед скоромних страв різдвяної трапези містить у собі відлуння дуже давнього звичаю ритуального поїдання жертвовних тварин під час святкового дійства, яке було присвячене богам. Про це свідчать і ті обряди, які в минулому спостерігалися в стародавніх греків та римлян. Так, у греків, за декілька місяців до свят Фесмофорії, жінки приносили у жертву декілька свиней і складали їх туші в печері як подарунок Деметрі [8, с. 343]. Незадовго до самого свята вони, очищаючись протягом трьох днів, входили в печеру, забирали розкидані рештки свинячих туш і змішували їх із зерном для осіннього посіву.

У римлян під час Сатурналій, які символізували урочисте завершення збору врожаю і святкувалися з 17 по 23 грудня, богу посівів і родючості Сатурну теж приносили в жертву свиню. Свиню приносили в жертву і римській богині землеробства Цецері. Цікаво, що в останньому випадку жертвоприношення приносились як під час посівів, так і на початку збору врожаю. Така подібність обрядів пояснювалась однаковим ставленням до свині як до символу плодючості [8, с. 352].

У різдвяних звичаях молдаван та румунів Буковини, як і в інших європейських народів, виразно простежуються елементи культу предків. Так, широко побутує повір'я, що душі померлих родичів беруть участь у святковій трапезі, їх обов'язково згадували добрим словом і бажали їм «царства небесного» [1, с. 17]. Під час трапези на Святвечір і на Різдво на стіл ставили склянку води та спеціальний калач, призначений для покійника. В давні часи кожний господар у період різдвяного посту збирав щодня хмиз, щоб напередодні Різдва розвести вогонь у печі і зварити круп'яну несолону кашу, яку потім мали залишити на столі для тіней померлих родичів. Наведені приклади яскраво засвідчують, що у минулому люди вірили у реальне відвідування різдвяних свят померлими родичами. Цікаво, що й нині багато хто з людей старшого віку продовжує у це вірити [1, с. 15].

У контексті культу предків слід трактувати і відвідання молдаванами та румунами в перший день Різдва кладовищ. Там на могилах вони запалюють свічки для того, щоб померлим не було холодно лежати [9, с. 196]. Тут же роздавали біднякам обрядову їжу: калачі, шматок

свинини, кутю, смажену курку і т.п.

Поминальний характер носив також звичай, аналогічний буковинській помані, тобто ритуальному пригощанню з метою пом'янути предків. У контексті різдвяних свят кожна сім'я посилала хрещеному батькові спеціальну поминальну трапезу, яка складалася з усіх різдвяних страв. В іншому випадку поминальний дар міг складатися з куті або двох калачів [7, с. 299-392]. Таку поминальну їжу давали не тільки хрещеному батькові, але й родичам, сусідам, знайомим та ін.

Відвідини померлими родичами різдвяних свят оцінювалися як основа нормальних взаємовідносин. Таке ставлення пояснюється тим, що у давнину люди були переконані в тому, що померлі родичі й після смерті продовжують опікуватися своєю родиною, допомагаючи їй у всьому. Недотримання всіх обрядів, недбайливе ставлення до вшанування предків могли мати наслідком недоброзичливість з боку покійника [1, с. 18]. У цьому контексті може виникнути цілком слушне запитання: чому в різдвяній обрядовості так тісно переплівся культ предків із традиційними аграрними звичаями? Відповідь тут проста, оскільки саме у померлого родича сподівалися знайти допомогу у забезпеченні успішного врожаю і злагоди в сім'ї. Очевидно, давнім людям здавалося, що покійники, які вже належали до іншого світу, володіли часткою надприродних властивостей цього таємничого дня живих світу. Наділені такими здібностями померлі могли робити як добро, так і зло. Їхній моральний вибір не в останню чергу залежав від поведінки живих, тому поминальний обряд перш за все був спрямований на те, щоб задобрити предків, умилоствити їх. До речі, аналогічне забарвлення мав культ предків і у стародавніх римлян, які обожнювали своїх предків, у вигляді ларів і пенатів [5, с. 146]. Вони так само вважали, що їхні померлі родичі беруть участь у трапезах, тому присвячували їм перший шматок їжі і перший ковток води.

З давніх часів у молдаван і румунів існували спеціальні колядки, присвячені мертвим. Зміст таких колядок, як правило, зводився до восхвалення покійного та його вчинків ще за життя [6, с. 52]. В наш час ця деталь поминального культу вже не простежується навіть у пережитках.

На Буковині увечері або в ніч перед Різдвом (в інших випадках у перший день різдвяних свят) починають співати під вікнами кожного будинку «колінде» («colinde») [1, с. 8] – різдвяні величальні пісні. З'ясовуючи етимологію даного слова, слід зазначити, що у римлян існував аналогічний термін «calendae», яким вони позначали перший день кожного місяця. Саме з цим поняттям і пов'язані календули – давньоримське свято початку першого місяця року [8, с. 346].

Ця обставина й наштовхнула багатьох дослідників на думку про те, що різдвяні колядки, як і інші звичаї цього свята, мають римське походження. В цьому плані дослідник Ю. Попович дотримується дещо іншої думки. Зокрема, він вважає, що посередником між румунами та римлянами стала старослов'янська мова. Так, він виводить «colinde» від слов'янського «коляда», що означає перший день року, вважаючи, що запозичення румунською мовою цього слова від слов'янської відбулося між IX і XI ст. [5, с. 136]. Слово «коляда» в різних формах відоме у всіх слов'янських, східнороманських, новогрецькій, албанській мовах. А у болгар, сербів та українців «Колядою» називають ще й саме свято Різдва. У молдаван та румунів «коліндою» називалася також різдвяна палиця, якою колядники помішували вугілля у вогнищі [10, с. 126], вірячи в те, що це може забезпечити хороший врожай. У свою чергу, різдвяний подарунок, яким обдаровували колядників, називався «коліндець».

У різдвяній звичаєвості молдаван та румунів Буковини знайшов відображення також індоєвропейський культ вогню, який у свою чергу дуже тісно пов'язаний із солярними уявленнями. Вважалося, що вогонь є земним намісником небесного світила – сонця. Так, напередодні Різдва після заходу сонця молодь збиралася за селом і на пагорбі розпалювала велике багаття із соломи, дров та ін. Навколо нього всі танцювали, а парубки стрибали [12]. Метою таких стрибків, очевидно, було звільнення від хвороб, злих сил. Тут простежується, ймовірно, віра в очищувальну функцію вогню. Культ вогню простежується і в інших обрядах, які, на жаль, до нашого часу не збереглися. Серед них можна назвати ритуальне спалення дубового поліна. Обряд цей здійснювався також напередодні Різдва. Одержаний попіл розкидали по полю, оскільки, згідно з повір'ям, це мало сприяти родючості [11, с. 226]. Названий звичай характерний не тільки для румунів Буковини, але й для центральної частини Румунії. Там це поліно фігурувало під різними назвами: «коліндеу», «боаднік», «клошке».

Елементи культу вогню можна побачити і в наступному обряді. Під час колядування хтось з учасників помішував спеціальною палицею – коліндою вугілля в печі. Напередодні Різдва в печі увесь вечір горів вогонь. Селяни кидали у вогонь кутю, а хлопчики, які приходили колядувати, помішували її «colindoiu». При цьому вони промовляли: «Скільки зернят знаходиться там, стільки овець, биків і коней нехай дарує вам Бог». Коли колядники виходили з хати, то били «colindoiu» по стінах комори, супроводжуючи свою дію наступними словами: «Щоби комора літом заповнювалась зерном». Деколи цією ритуальною палицею злегка вдарили по спинах тварин, щоб ті не хворіли [11, с. 119].

Давні люди досить рано зрозуміли дуалістичну природу вогню: з одного боку, він став запорукою людської цивілізації, а з другого – вогонь міг завдавати шкоди, руйнуючи людське життя. Тому ставлення людей до вогню було двояким. Вони одночасно йому поклонялися, але поруч з цим і відчували страх перед ним. Це й пояснює ту обставину, що культ вогню у східнороманських народів набрав форми різних заборон і забобонів, спрямованих на те, щоб не прогнівати вогонь. Так, у певні дні, особливо це стосувалося Різдва, вважалося великим гріхом дати вогонь з дому [11, с. 201]. На Буковині селяни вірили, що в період зимових свят – на Різдво, Новий рік або Хрещення – не треба гасити вогонь, інакше врожай може бути пошкоджений. Таке лихо для господарства могло статися і внаслідок випадання гарячої вуглинка з печі. Ці повір'я свідчать про те, що культ вогню, сонця був дуже тісно пов'язаний з аграрними обрядами.

Уважний аналіз різдвяної обрядовості засвідчує, що свято складається з декількох елементів, серед яких головним є обожнювання сонця, культ вогню як його земного намісника та вшанування померлих предків.

Та обставина, що багато архаїчних звичаїв дійшло до нашого часу, пояснюється й тим, що традиційний аграрній обрядовості властива не лише магічна, але й естетична функція, основний зміст якої полягає в поетизації повсякденного життя селянина, його праці. Поруч з бажанням зробити так, як робили батько, дід і прадід, для учасників не меншу роль відіграють і захоплення поезією образів та слів і театральністю дійства. В єдиний сплав об'єдналися сила традиції і сила поезії, однак з плином часу містичний, магічний пласт поступився місцем естетиці, театральності, які й почали домінувати. Останнє і є характерним для сучасної народної культури. Проте в перші роки ХХІ ст. під час етнографічних експедицій все більше можна побачити зацікавлення людей корінням обрядовості, її витоками та магічною спрямованістю

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету. Т. IV. 1998.
2. *Кожолянюк Г.К.* Етнографія Буковини. Т. 3. Чернівці: Золоті литаври, 2004.
3. *Курочкін О.В.* Новорічні свята українців. К.: Наукова думка, 1979.
4. *Курочкін О.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка». Опішне: Нац. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному, 1995.
5. *Попович Ю.В.* Молдавские новогодние праздники. Кишинев: Штиинца, 1974.

6. *Bostan H.C.* Poesia Populara Româneasca in Spatiul Carpato-Nistrean. Iași: Editura Cantes, 1998.

7. *Buhociu O.* Folclorul de iarna, ziorile si poezia pastoreasca. București: Minevra, 1979.

8. *Carmen P.* Colinde de români si alte popoare. București: Albatros, 1982.

9. *Labrior A.* Obicieuri din diferite timpuri ale anului. Iași: Fundatia culturala romana, 1963.

10. *Pamfile T.* Craciunul. București, 1924.

11. *Pamfile I.* Sarbatori de iarna la români. București: Acad RSR, 1987.

12. *Popescu S.W.* Obicliurile de iarna // Zorile Bucovinei. 1992. 27 decembrie.

РУСНАК
RUSYN RUTHEN

www.rusnak.info

e-mail: svmiros@eunet.yu